

PIJPVONDSTEN OP AMSTERDAMEILAND (SPITSBERGEN),

---

door J.v.d.Meulen en L.Hacquebord

Nadat Spitsbergen in 1596 door Willem Barentsz was ontdekt en vooral na de tocht van Henri Hudson in 1607, ontstond in Holland al snel belangstelling voor dat gebied vanwege de mogelijkheden die het bood voor robbenslag en walvisvaart.

In 1612 vonden de eerste tochten plaats naar de eilandengroep in de Noordelijke Ijszeeën. Al gauw, namelijk in 1614 bundelden de kooplieden hun kracht in de Noordse Compagnie, een overkoepelende handelscompagnie. Binnen deze compagnie bestonden z.g.n. kamers; zelfstandig werkende kooplieden uit één bepaalde havenplaats. Zo hadden Amsterdam, Enkhuizen-Hoorn, Delft-Rotterdam, Zeeland en later ook Harlingen-Starvoren een kamer in de Noordse Compagnie.

Elke kamer had een eigen traankokerij, die meestal een oven, een loods, een woonhuis en enkele schuurtjes omvatte. De nederzetting Smeerenburg op Amsterdameiland bestond uit vier dergelijke traankokerijen, die volgens een kaart uit 1651 van oost naar west van Amsterdam, Zeeland, Delft-Rotterdam en Hoorn-Enkhuizen waren.

Op Amsterdameiland werden in 1979 en 1980 op de plaats waar de nederzetting Smeerenburg heeft gelegen opgravingen gedaan. De vondsten die daarbij te voorschijn kwamen dienden onder andere om de ligging van de verschillende traankokerijen te bepalen.

Er werd op twee plaatsen nl. aan de oost- en westzijde van de "Smeerenburgsite" een opgraving gedaan. De vondstencomplexen werden SMB I en SMB II genoemd.

Dit verslag behandelt alleen het gevonden pijp materiaal. De datering en het bepalen van de plaats van herkomst is zonder voorkennis van de historische gegevens uitgevoerd. Als basis voor de datering is een gemodificeerde versie van de Friederich methode (A.W.N.- monografie nr.2, 1975) gebruikt. De correctie betreft pijpen uit het begin van de 17e eeuw, deze worden omstreeks 15 jaar te vroeg gedateerd. Voor de latere pijpen is er een spreiding van 5-10 jaar. Tussen de pijpen uit de diverse pijpmakerscentra bestaan kenmerkende vormverschillen, die het mogelijk maken de plaats van herkomst vast te stellen.

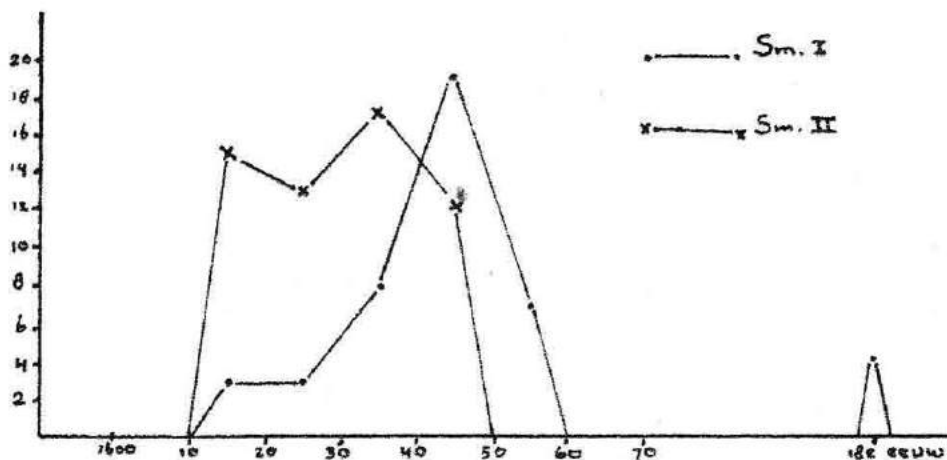
Wat dit laatste onderzoeksaspect betreft leverde het pijp materiaal de volgende resultaten op:

HERKOMST	SMB I	SMB II
Gouda	25,9 %	2,9 %
Hoorn-Enkhuizen	12,1 %	34,3 %
Groningen	8,6 %	-
Amsterdam	31,0 %	26,8 %
Brabant-Zeeland	1,7 %	-
ongedetermineerd	20,7 %	35,8 %
TOTAAL AANTAL DATEERBARE PIJPFAGMENTEN	58	67

Het relatief grote aantal pijpfragmenten van Hoorn-Enkhuizen in de SMB II doet vermoeden dat we hier met de traankokerij van Hoorn-Enkhuizen te maken hebben. De resultaten van SMB I zijn zeer gecompliceerd. Naast Amsterdamse pijpen zijn er veel Goudse pijpen aangetroffen en

is er eveneens een grote verscheidenheid in het overige vondstenmateriaal. Waarschijnlijk is dit toe te schrijven aan de positie van Amsterdam als handels- en havenstad, waardoor we toch met de Amsterdamse vestiging in Smeerenburg te doen hebben.

De uitkomsten van dit onderzoek komen overeen met de van dit gebied bewaard gebleven kaart uit 1651. Daarop wordt de oostelijke traankokerij aangeduid met Amsterdamse Tent. De meest westelijke wordt Hoornse Tent genoemd. De datering van pijpen stemt goed overeen met de in historische bronnen genoemde periode: namelijk 1619 tot ca. 1660.

Uit deze grafiek kunnen we concluderen dat SMB I later in gebruik is genomen dan SMB II. In het in 1633-1634 geschreven overwinteringsverslag wordt gesproken van de "Amsterdammer Nieuwe Tent"; blijkbaar hebben we hier te maken met een later gebouwde loods van de Amsterdamse traankokerij. Bestudering van de profielen bevestigde deze gedachte; er werden namelijk minstens twee cultuurlagen boven elkaar gevonden.

Ook kan op grond van de datering van het pijp materiaal worden geconstateerd dat SMB II eerder dan SMB I verlaten werd. Dit gegeven komt treffend overeen met de gegevens uit historische bronnen. De Amsterdamse kamer bleef volgens de overlevering het langst op Amsterdameiland traankoken.

Opvallend is de vondst van 18e eeuwse pijpfragmenten. Uit de historische bronnen en uit het veldonderzoek weten we dat Amsterdameiland ook in de 18e eeuw door Nederlandse walvisvaarders bezocht werd, niet om traan te koken, maar om hun tijdens het vangstseizoen omgekomen collega's te begraven. Bij de opgraving SMB I op de oostelijke punt van de Smeerenburglandtong werden in en om de huisplaats een viertal latere bijzettingen aangetroffen. De vondst van 18e eeuwse pijpfragmenten lijkt hiermee verklaard.

Over het aantal meegebrachte pijpen zijn we vrij slecht geïnformeerd. Op de paar bekende beladingslijsten van walvisvangstscheperen komen geen pijpen voor. De enige bron waarin over pijpen geschreven wordt is het overwinteringsverslag. In de "materialen, victualie, ammunitie als anders" lijst van de overwinteraars komen we zes dozijn pijpen en "twintich pont taback" tegen. Uit hetzelfde verslag weten we dat pijpen en tabak tijdens de overwintering werden verstrekt door de leider Jacob Segersz en dat het roken van een pijp een luxe was. Met kerst meldt de schrijver van het overwinteringsverslag "... gevende yder man 7 duym Tobak met een schoone pijp ...".

Een andere mededeling in het verslag wijst erop, dat de tabak tijdens de overwintering was gerantsoeneerd, Ook de kleine hoeveelheid meege-

brachte pijpen wijst in die richting. Iedere man kon één keer per maand een schone pijp verstrekt krijgen. Met kerst kregen de overwin-
teraars een extra pijp.

Er zijn nog geen gegevens gevonden die een centrale inkoop zouden be-
vestigen. Toch zijn er aanwijzingen voor een dergelijke gang van zaken.
De pijpen werden verpakt in kisten die gevuld waren met boekweitdoppen.
Bij de opgraving werden hoeveelheden boekweitdoppen in de grondmonsters
aangetroffen.

Opvallend is dat de pijpen van SMB II zwaarder gerookt zijn dan die van
SMB I. Hadden de Amsterdamse walvisvaarders het zo ruim, dat ze het
zich verloorloven konden hun pijp eerder weg te gooien? De andere vond-
sten van SMB I wijzen wel in die richting.

Conclusies:

Het pijpmateriaal kan een nauwkeurige dateringsmethode bieden bij post-
middeleeuws archeologisch onderzoek. De bepaling van de herkomstgebieden
van pijpen kan mogelijkheden bieden de kennis omtrent de 17e eeuwse
handel te verdiepen.

Wat betreft het roken kan nog opgemerkt worden dat tijdens het vangst-
seizoen waarschijnlijk veel gerookt is, maar tijdens de overwintering
werd, getuige het geringe aantal meegenomen pijpen en de geringe hoe-
veelheid tabak, niet veel gerookt.

De determinatie van het pijpmateriaal is uitgevoerd door D.Düco en J.van
der Meulen. De expeditie en het onderzoek zijn opgezet en georganiseerd
door het Arctisch Centrum van de Rijksuniversiteit Groningen in samen-
werking met Carl Denig B.V.

NIEUWE PIJPENMIDDAG IN MAART.

Het succes van de vorige bijeenkomst en de vraag naar herhaling
deden ons besluiten aan het einde van de maand opnieuw een pij-
penmiddag te houden. Daar de ruimte, mede door de grote opkomst
in Vreeland, te klein werd bevonden zijn we uitgeweken naar een
grotere zaal. U bent welkom op:

Zaterdag 28 maart
Academisch Ziekenhuis, gebouw celbiologie
Leiden

De middag is als volgt ingedeeld:

13.00 uur - kennismaking
13.30 uur - Harry Tupan vertelt over bruidegomspijpen
Aansluitend een diaserie door Hans v.d.Meulen
14.30 uur - Pauze
Aansluitend mogelijkheid tot ruilen, voortzetten
van contacten e.d.
17.00 uur - Sluiting

Het is de bedoeling éénmaal per jaar een pijpenmiddag te houden. De toegang
voor leden en introducés is gratis.

Belangstellenden dienen vóór 20 maart een berichtje te sturen
naar: Hans v.d.Meulen, Utrechtse Jaagpad 115, 2314 AT Leiden,
onder vermelding van het aantal personen.

U krijgt tijdig van ons een briefje terug met o.a. een beschrij-
ving van de route. Tot 28 maart!